

Жеромський Стефан

Біографія

Жеромський Стефан (Zeromski, Stefan — 04.10. 1864, Стравчин — 20.11.1925, Варшава) — польський прозаїк і драматург. Творчість Жеромського загалом спирається на реалістичні традиції, але при цьому у багатьох своїх творах він виходить за їхні межі і вдається до сучасного йому модерного художнього досвіду, який представлений у його прозі вкрапленнями натуралізму, імпресіонізму та неоромантизму. Найбільша заслуга Жеромського полягає в подальшому розвитку польського соціально-психологічного роману. Значним є його внесок і в розвиток історичного роману. Помітне місце в польській літературі межі XIX—XX ст. Жеромський зайняв і як драматург.

Народився письменник у селі Стравчині поблизу повітового містечка Кельці. Його батько — Вінцент Жеромський — був дрібним шляхтичем, котрий не мав власного маєтку і змушений був заробляти на прожиток, орендуючи чужу землю. Невдовзі родина перебралася в інше село — Цекоти, в якому й минули дитячі роки Стефана. Тут він закінчив народну сільську школу, а з 1876 р. продовжив навчання в кельцькій гімназії. У 1879 р. померла мати Жеромського, а через чотири роки — батько. Залишившись без жодної матеріальної підтримки, Жеромський змушений був заробляти на життя репетиторством. У своєму "Щоденнику" він так писав про ці роки: "Я опустився майже на саме дно життя. У мене немає ні копійки за душею і жодних проблисків на майбутнє... Вже більше тижня я не обідав, та якби тільки не обідав: не мав рісочки в роті, крім чаю та хліба" (запис від 9 травня 1887 р.). Постійний голод підірвав і без того слабке здоров'я Жеромського, у котрого була спадкова хвороба легень. З цієї причини він не зміг скласти випускних іспитів і закінчив у 1886 р. гімназію, не отримавши атестата зрілості. Але це не завадило йому вступити у тому самому році у Варшавську Вищу ветеринарну школу. Тут Жеромський брав найактивнішу участь у студентських гуртках, диспутах, маніфестаціях. Його погляди у цей час формувалися під значним впливом ідей позитивізму, проте дуже швидко Жеромський переконався у їхній історичній безперспективності. На деякий час він зблизився з націонал-демократичною партією, яка імпонувала йому своєю патріотичною програмою, потім співчував ідеям соціалістів. Увесь цей час він продовжував цікавитися літературою, уважно стежив за дискусіями, які розгорнулися між реалістами та модерністами.

У 1888 р. Жеромський змушений був залишити Варшавську школу. До цього його спонукали важкі умови життя, постійні хвороби та недоїдання. Три роки, з 1888 по 1891, він переїжджав з місця на місце, шукаючи роботу домашнього вчителя в поміщицьких маєтках.

Восени 1889 р. у варшавських журналах були опубліковані три перші оповідання Жеромського: "Ах, якби мені дожити", "Елегія" і "Собачий обов'язок". Упродовж цього і

наступного року Ж. написав ще близько десяти оповідань. У 1895 р. ранні оповідання вийшли друком двома збірками у Варшаві і Кракові — "Оповідання" ("Opowiadania") і "Заклюють нас круки" ("Rozdziobią nas kruki, wrony").

Характерною ознакою ранніх оповідань Жеромського є те, що, на відміну від своїх сучасників, він не прагне змальовувати широку, панорамну картину села, якому в основному присвячені його перші твори, але натомість соціально-критичний елемент у його творах більш гострий і безкомпромісний. Серед ранніх оповідань Жеромського виокремлюються три основні тематичні групи: у першій розкриваються важкі умови життя польського селянства, в другій — змальовуються характерні образи сільської і міської інтелігенції, в третій — порушується тема національно-визвольної боротьби поляків.

Перші збірки оповідань відразу зробили Жеромського популярним. На початку 90-х рр. у Жеромського загострилася хвороба легень і перейшла у туберкульоз. Після лікування у липні 1892 р. письменник поїхав у Швейцарію, в містечко Рапперсвіль, де йому обіцяли місце помічника бібліотекаря в польському музеї. Незадовго до того він одружився, і в Швейцарію поїхав із дружиною — Октавією Родкевич і прийомною донькою. У бібліотеці Жеромський працював 4 роки, з 1892 по 1896. У ці роки Жеромський багато подорожував, відвідував Мілан, Дрезден, Париж, побував в Альпах. У кінці 1896 р. Жеромські повернулися в Польщу і замешкали у Варшаві, де письменник знову отримав місце бібліотекаря, цього разу при бібліотеці Замойських, у якій він пропрацював з 1897 по 1904 рр. У період 1897-1899 рр. Жеромський створив три об'ємні прозові твори. Це повісті "Проміння" ("Promień", 1897) і "Сізіфова праця" ("Syzyfowe prace", 1898), а також роман "Безпритульні" ("Ludzie bezdomni", 1899). Усі три твори об'єднані типом позитивного героя, який намагається протистояти соціальній несправедливості та національним утискам.

У повісті "Проміння" головним героєм є сільський лікар Радуський, котрий присвячує своє життя служінню народу, лікує селян і помирає, заразившись від одного з них. Жеромський порівнює свого героя з променем світла, яке розсіює темряву політичної та культурної неосвіченості. Наступна повість "Сізіфова праця" частково має автобіографічний характер. У ній змальоване життя польських юнаків, учнів провінційної гімназії, де панує атмосфера жорстокої русифікаторської політики, національних утисків польської мови та культури. Водночас ця повість пройнята оптимістичним духом — у тому розумінні, що головну увагу автор приділяє в ній зображенню зростання національної самосвідомості в учнівському середовищі. Звідси і її символічна назва. Під сізіфовою — тобто даремною працею автор розуміє русифікаторську політику, яка, на думку автора, лише зміцнює національно-патріотичні почуття в молодих поляків.

Найвизначнішим з творів Жеромського, написаних у перший період його творчості (тобто в 90-і роки), є його роман "Бездомні", який вийшов друком у 1899 р. Цей роман відразу висунув Жеромського у ряд провідних польських письменників того часу. Під образом "безпритульних" Жеромський мав на увазі тих правдошукачів-інтелігентів,

котрі намагалися полегшити долю польського народу, боролися за соціальну та національну справедливість. У романі "Безпритульні" цей тип правдошукача введений в образі головного героя, лікаря Томаша Юдима.

З 1897 року Жеромський, живучи у Варшаві, включився в активну політичну діяльність. Упродовж 1898 —1900-х років письменник відвідував конспіративні засідання гуртка варшавської інтелігенції, на своїй квартирі зберігав нелегальну літературу, інколи переховував підпільників. У 1899 р. його навіть заарештувала поліція, але за браком доказів його було звільнено. Проте відтоді поліція встановила за ним нагляд.

З 1904 року, коли матеріальне становище Жеромського значно покращилось (за рахунок видань його книг), він залишив службу і зайнявся винятково літературною працею. Того ж року переїхав у містечко Наленчов Люблінської губернії, де, з невеликими перервами, жив до 1909 р. У цьому містечку він заснував народну школу, організував курси для неписьменних селян, робітничий недільний університет, виступав з лекціями на науково-популярні теми.

На революційні події в Росії та Польщі Жеромський відгукнувся цілою низкою публіцистичних праць, у яких відобразилися його враження від масових страйків та барикадних боїв у Лодзі, а також прозвучала гостра критика на поміщицьку експлуатацію селян ("Сон про шпагу", 1905; "Ноктюрн", 1907; "Слово про наймита", 1908 та ін.)

З осені 1906 до весни 1907 рр. Жеромський подорожував. В Італії, куди він привіз на лікування свого сина Адама, письменник познайомився з відомими російськими літераторами — Максимом Горьким та Л. Андреевим. Поразку революції Жеромський сприйняв болісно. Її характер розчарував письменника. Як наслідок, він розірвав відносини з польською соціалістичною партією, яка, на думку письменника, прагнула не стільки національної незалежності для Польщі, скільки влади над суспільством. Політичний песимізм Ж. позначився і на тих творах, які він створив у цей період. Це, зокрема, один із найкращих його романів — "Історія гріха" ("Dzieje grzechu", 1908), а також "несценічна" драма "Троянда" ("Roza", 1909).

Політична діяльність Жеромського вкотре привернула увагу поліції. Восени 1908 р. Жеромський, щоб уникнути можливих гонінь, виїхав з Наленчова. Але у Варшаві його заарештували і кілька місяців тримали у в'язниці. Після звільнення, у 1910— 1912 рр., Жеромський мешкав у Парижі, а потім у Кракові та Закопане. З початком Першої світової війни письменник збирався вступити до лав польських легіонів, що воювали на боці Австрії проти Росії, але відмовився через необхідність присягати на вірність австрійському імператору. З 1918 р. Жеромський очолював закопанську міську раду, а наступного року перебрався у Варшаву, займався громадською діяльністю, подорожував по країні. У 1920 р. він брав активну участь в організації 1 з'їзду польських письменників. На цьому з'їзді ухвалили його проект про створення Академії польської літератури, а саму академію назвали його іменем. У цей час Жеромський створив цілий ряд програм, спрямованих на реформацію суспільно-економічного та

культурного життя Польщі.

Розчарування Жеромського від нової, незалежної Польщі відобразилося у романі "Провесна" ("Przedwiosnie", 1925), який став останнім значним і одним з найбільш резонансних творів письменника. Після появи цього роману Жеромського почали піддавати політичному цькуванню, називали деморалізатором польської молоді й агентом Москви. Польський уряд відмовився підтримати кандидатуру письменника на висунення в лауреати Нобелівської премії. Постійні цькування ще більше підірвали і без того слабе здоров'я Жеромського. 20 листопада 1925 р. він помер. Його похорон переріс у величезну політичну маніфестацію, на яку прийшли всі видатні діячі польського суспільства. Перед варшавським замком були вишикувані піхотинці і кавалерія, а над містом кружляли літаки. Уряд посмертно нагородив Жеромського Державною премією.

У період 900-х років Жеромський написав свої основні твори. Найвидатнішими з них вважаються три його романи — "Попіл" ("Voy'ioty", 1903), "Історія гріха", "Провесна". У цей період Жеромський працював одночасно і в прозі, і в драматургії. У прозі письменника 900-х років можна виділити два основні тематичні цикли. Перший цикл представлений творами на історичну, національно-визвольну тематику. У другий цикл входять твори, присвячені актуальним проблемам тогочасної польської дійсності.

Національно-патріотична, історична тема ввійшла у творчість Жеромського в 1896 р., коли було опубліковане оповідання "Про солдата-блукальця". На початку 900-х років у Жеромського виник задум створити цикл творів, які послідовно змальовували б основні етапи історії польського національно-визвольного руху. Таких етапів Жеромський виокремив чотири: 1) епоха наполеонівських війн національно-визвольні повстання; 2) 1831 рік; 3) 1846 рік; 4) 1863 рік. Свій історичний цикл Жеромський писав упродовж майже усього періоду 900-х років, при цьому хронологічної послідовності при висвітленні зазначених ним історичних етапів він не притримувався. Цикл відкриває роман "Попіл", у якому змальовано період наполеонівських війн і участь в них польських патріотів. Події роману охоплюють період з 1797 і до 1812 р.: від часу останнього перерозподілу Польщі і до початку наполеонівського походу в Росію. У центрі роману — процес пробудження національної свідомості поляків.

Роман складається зі сцен, які загалом створюють панорамну картину Польщі межі XVIII—XIX ст., а також подають дуже докладний, майже репортажний опис тих військових операцій, у яких брали участь польські легіонери. Композиційний зв'язок між окремими сценами роману значною мірою ослаблений. Їхня послідовність і характер зображення у Жеромського надають роману ознак своєрідної історичної хроніки.

На першому місці у "Попелі" — опис військових походів, в яких беруть участь польські легіонери. Жеромський докладно змальовує італійську кампанію 1797 р., битву біля Сан-Домінго (Гаїті) в 1802—1803 рр., події франко-пруської війни 1806 р., участь польських військ у поході 1808 р., польсько-австрійську війну 1809 р., початок війни 1812 р. У романі виведено кілька реальних історичних постатей, таких, як

Наполеон, його ад'ютант, поляк Юзеф Сулковський; генерал Генрик Домбровський, воєначальник Юзеф Понятовський. Але всі вони з'являються в романі тільки епізодично. Головні події лінії, через які просувається сюжет і які скріплюють тематичну роздрібненість його численних сцен і персонажів, пов'язані з трьома центральними образами. Це Рафал Ольбромський, Кшиштоф Цедро і князь Гінтулт. Їхні життєві долі, соціальний стан і світоглядні позиції різні, але, незважаючи на це, усі вони виступають в романі уособленням нового покоління поляків, національно-патріотична спрямованість котрих, на думку Жеромського, перемагає аристократичну пиху, національну упередженість і політичний нігілізм представників старої шляхти. Найяскравіше ці риси розкриваються в образах Рафала Ольбромського та Кшиштофа Цедро, котрі представляють наймолодше покоління польських патріотів.

У 1905 р. Жеромський створив невелику новелу "Лісове відлуння", у якій відтворив події повстання 1863 р. У наступному творі циклу — драмі "Сулковський" ("Sulkowski", 1910) письменник знову повернувся до епохи наполеонівських війн і створив романтичний образ героя-одинака, котрий сподівається підняти й очолити поляків у їхній боротьбі з поневолювачами. Таким героєм у драмі виступає один із ад'ютантів Наполеона, молодий польський офіцер Сулковський.

У 1912 р. Жеромський написав повість "Відданаріка" ("Wierna rzeka"), в якій розповідає про драматичну історію кохання, розкриту на тлі подій повстання 1863 р. Повість "Відданаріка" якоюсь мірою також продовжує мотив, використаний Ж. у його повісті "Лісове відлуння". У повісті введений образ командира російського карального загону, офіцера Весніцина. У студентські роки він захоплювався демократичними ідеями О. Герцена. Тепер він відчуває внутрішню провину через те, що змушений бути поміж тих, хто придушує свободу. І все ж він не знайшов у собі сил перейти на бік повстанців, як це зробив герой "Лісового відлуння". Повість "Віддана ріка" цікава також тим, що у ній є сюжетні перегуки з романом "Попіл", Одним із головних героїв роману "Попіл" був Рафал Ольбромський, а в повісті "Віддана ріка" гине його син Губерт, емісар національного уряду 1863 р.

У 1913 р. Жеромський розпочав писати роман "Усе і нічого" ("Wszystko i nic", 1914), який присвячений повстанню 1831 р. і став безпосереднім продовженням подій, зображених у "Попелі". Проте цей задум перервала Перша світова війна, і він залишився нереалізованим. Востаннє Жеромський звернувся до історичного циклу у 1923 р. — драма "Туронь". Зміст драми пов'язаний з подіями повстання 1846 р. у Галичині і також має сюжетний зв'язок з романом "Попіл". Тут, зокрема, йдеться про загибель головних героїв "Попелу" — Рафала Ольбромського і Кшиштофа Цедро.

Цикл творів на злободенну сучасну тематику в творчості Жеромського 900-х рр. відкриває роман "Історія гріха", який порушує тему розкріпачення особистості, що протиставляє себе лицемірству буржуазної моралі. Роботу над романом Жеромський розпочав ще до революції, у 1904 р., а закінчував уже в 1907-1908 рр. Якщо початковий задум роману полягав у тому, щоб розкрити умовність того морального гріха, який здійснює головна героїня, показати, що гріховним він є тільки в очах лицемірної

буржуазної моралі, наскрізь гріховної у своїй суті, то в процесі розвитку задуму Жеромський змальовує, як цей "гріх" головної героїні поступово — під впливом краху її ілюзій та ідеалів — переростає у справжній моральний гріх і кримінальний злочин. Творчий задум роману розкривається через історію душевної драми та морального падіння Єви Побратинської, котра є головною героїнею роману.

Роман "Краса життя" (1912), і наступна романна трилогія "Боротьба з сатаною" ("Walka z szatanem", 1916—1919) присвячені темі політичної боротьби у польському суспільстві, темі перспектив його розвитку та перебудови на засадах соціальної справедливості та європейської цивілізації. Останній із романів Жеромського — це роман "Провесна". Він займає особливе місце у польській прозі міжвоєнного двадцятиліття. У романі Жеромський змальовує Польщу перших років її незалежності. У назві роману присутня аналогія між весняним оновленням природи й оновленою, незалежною Польщею. Провесна — це початок, немовби своєрідна прелюдія до цього оновлення. Але метафора Жеромського гірко-іронічна, оскільки письменник, будучи і застаючись палким прихильником національної незалежності, у своєму романі виступав з різкою критикою дій польського буржуазного уряду. У "Провесні", написаній у формі біографії головного героя — Цезаря Барики, Жеромський висловлює своє занепокоєння з приводу тієї несприятливої економічної та політичної ситуації, яка починає складатися в Польщі. Водночас письменник не тільки ставить свій невтішний соціально-політичний діагноз новій Польщі, а й намагається який саме політичний курс забезпечить її справжнє, а не деклароване на словах соціально-економічне оновлення.

Жеромський переклав Т. Шевченка, а в щоденнику 1888 р. дав глибоку характеристику його поетичного доробку. Жеромський листувався з І. Франком, просив його надіслати матеріали про творчі зв'язки А. Міцкевича і Т. Шевченка.